

Model kształcenia prawniczego dziś a wyzwania wobec realizacji założeń Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego

1.

System edukacji prawniczej w Polsce jest w ciągłym procesie poszukiwań optymalnych rozwiązań, np. opracowano standardy kształcenia, nadal brak zharmonizowania z kształceniem aplikacyjnym (zawodowym). Dyskusja nad modelem współczesnym kształtem edukacji prawników trwa.

Dostosowania się Polski do struktur europejskich skłania decydentów do nowego ujęcia zadań edukacyjnych i rozwoju sektora wiedzy z uwzględnieniem barier i możliwości ich wdrażania w praktyce. Podjęte przemiany edukacyjne w Polsce są związane ze zmianą ustrojową jako etap budowania rzeczywistości, w której podmiotowość edukacji wyrazi się aktywnym udziałem w systemie transformacji społeczno – gospodarczej. Proces wdrażania scenariuszy reform oświatowych, stał się początkiem między innymi upowszechnienia idei ustawicznego kształcenia.

Przemiany edukacyjne, wskazują, że ich źródła tkwią w polityce edukacyjnej szkół wyższych jako organizacji uczących się i pełnią ważną rolę w kształtowaniu kadr wykwalifikowanych dla potrzeb społeczno – gospodarczych. Kapitał ludzki jako zasób wiedzy fachowej, doświadczenia i umiejętności i kompetencje decydować będą o jego aktywności oraz stopniu przydatności na stanowisku pracy, a o poziomie jego wartości decydować możliwości uzyskiwania dochodów. Są one jednocześnie źródłem różnicowania prac adekwatnych do kwalifikacji.

Obecnie wydziały prawa są szkołami prawa, a winny stać się przede wszystkim szkołami prawników wykonującymi różne zawody. Każdy więc

wydział musi postawić sobie pytanie: do czego chce przygotować swoich studentów oraz czego i jak chce uczyć, aby ich absolwent na rynku pracy był konkurencyjny. Musi więc zadbać o efekty kształcenia. Edukacja prawnicza w Wydziale musi mieć na uwadze aspekty programowy i metody tak teoretyczny jak i praktyczny uwzględniając wiedzę, umiejętności i postawy, którymi będzie cechował się jego absolwent.

Posiadanie wiedzy zwłaszcza teoretycznej i praktycznej o tym, jak skutecznie uczyć się funkcjonowania w nowoczesnym nasyconym wiedzą społeczeństwie, jest najlepszą gwarancją wykorzystania osobistego potencjału intelektualnego. Zasób wiedzy podlega w określonych warunkach ustawicznemu wzbogacaniu, ale także sukcesywnemu zużywaniu i tym wyzwaniom również sprostać musi określony wydział prawa – studia podyplomowe, kursy, seminaria, konferencje, sympozja, itp. W 2005 roku uchwalona ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym¹ stworzyła warunki do zaistnienia polskiej społeczności akademickiej w europejskiej przestrzeni edukacyjnej, wprowadzając między innymi trójstopniowy model studiów², system transferów i akumulacji punktów (ECTS³, suplement do dyplomu⁴ czy też promocje mobilności studentów i kadry akademickiej⁵ i ocenę jakości kształcenia PKA (akredytacje państwowe). W wielu polskich uczelniach są podejmowane działania innowacyjne w zakresie jakości kształcenia, łamiąc dotychczasowe przyzwyczajenia i tradycje, choć odbywa się to nie bez oporu części kadry.

¹ Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz. U. Nr 164, Poz. 1365 z późn. zm.

² Zob. art.2 ust. 1 pkt. 7-10, art. 159 i art. 195 ustawy pszw.

³ Zob. art. 165 ust. 1 ustawy i rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 października 2006r. w sprawie warunków i trybu przenoszenia osiągnięć studenta (Dz. U. Nr 187. Poz. 1385).

⁴ Zob. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2006r. w sprawie dokumentacji przebiegu studiów (Dz. U. Nr 224, Poz. 1634).

⁵ Zob. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 października 2006r. w sprawie warunków kierowania za granicę w celach naukowych, dydaktycznych i szkoleniowych oraz szczególnych uprawnień tych osób (Dz. U. Nr 190, Poz, 1405).

Jak zauważa E. Chmielecka, podstawowymi celami szkolnictwa wyższego w Europie, według dokumentów bolońskich są „przygotowanie absolwentów do potrzeb rynku pracy – krajowego i europejskiego, przygotowanie do bycia aktywnym obywatelem w demokratycznym społeczeństwie, rozwój i podtrzymanie podstaw wiedzy zaawansowanej (niezwykle istotny dla tworzenia społeczeństwa i gospodarki wiedzy), rozwój osobowy kształconych. Do realizacji tych celów służą zadania i narzędzia proponowane przez Proces Boloński. Wśród zadań stawianych krajowym systemom edukacji wyższej przez Proces Boloński mamy dbałość o jakość kształcenia i obowiązek współpracy w celu doskonalenia tej jakości”⁶.

Wprowadzanie modelu kształcenia opartego w większym stopniu na podmiotowości studenta i efektach kształcenia stanowi podstawowy miernik oceny kształcenia w ramach EOSW. Ocenom będą podlegać krajowe programy kwalifikacji, efekty kształcenia i punkty zaliczeniowe, uczenie się przez całe życie oraz uznawanie dotychczasowego kształcenia.

2.

Na obecny kształt modelu edukacji prawniczej ma przyjęty w ramach uzgodnień ogólnych systemu rozwiązań Unii Europejskiej oraz ustalenia ponadpaństwowe – Proces Boloński.

W aktualnym stanie prawnym kwestie związane z systemem szkolnictwa wyższego są uregulowane:

1. ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.),
2. ustawa z dnia 14 marca 2003 r. O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki,
3. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów (Dz. U. Nr 121, poz. 838 z późn. zm.),
4. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 lipca 2006 r. w sprawie warunków, jakie muszą spełniać jed-

⁶ E. Chmielecka, Wewnętrzne systemy zapewniania jakości kształcenia /w:/ Jakość kształcenia w szkołach wyższych, red. T. Szulca, Wrocław 2007, s. 200.

- nostki organizacyjne uczelni, aby prowadzić studia na określonym kierunku i poziomie kształcenia (Dz. U. Nr 144, poz. 1048 z późn. zm.),
5. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 października 2006 r. w sprawie warunków i trybu przenoszenia osiągnięć studenta (Dz. U. Nr 187, poz. 1385),
 6. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2006 r. w sprawie dokumentacji przebiegu studiów (Dz. U. Nr 224, poz. 1634 z późn. zm.),
 7. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia między kierunkowe oraz makrokierunki (Dz. U. Nr 164, poz. 1166 z późn. zm.),
 8. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 marca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków tworzenia i funkcjonowania filii, zamiejscowej podstawowej jednostki organizacyjnej oraz zamiejscowego ośrodka dydaktycznego uczelni (Dz. U. Nr 69, poz. 459),
 9. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 września 2007 r. w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość (Dz. U. Nr 188, poz. 1048, z późn. zm.),
 10. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 grudnia 2008 r. w sprawie rodzajów tytułów zawodowych nadawanych absolwentom studiów i wzorów dyplomów oraz świadectw wydawanych przez uczelnie (Dz. U. Nr 11, poz. 61 z późn. zm.).

Dla rozważanego problemu, modelu kształcenia prawniczego istotne jest, w jakim zakresie przepisy prawa pozostawiają uczelniom swobodę w jego kształtowaniu, a w jakim ingerują, narzucając określone rozwiązania. Podstawowe znaczenie w tym zakresie mają postanowienia art. 9 ustawy oraz art. 68 w związku z art. 67 przepisy wykonawcze. Art. 9. stanowi, że: „Minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego określa, w drodze roz-

porządzenia; 1) nazwy kierunków studiów, uwzględniając nazwy kierunków studiów prowadzonych jako studia pierwszego stopnia lub pierwszego i drugiego stopnia lub jako jednolite studia magisterskie, mając na uwadze istniejące kierunki studiów oraz kierując się wymaganiami rynku pracy; 2) standardy kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, uwzględniające kwalifikacje, jakie powinien posiadać absolwent tych studiów, ramowe treści kształcenia, czas trwania studiów i wymiar praktyk oraz wymagania dla poszczególnych form studiów, a także tryb tworzenia i warunki, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki, uwzględniając zakres treści programowych poszczególnych kierunków studiów wchodzących w skład makrokierunku lub studiów międzykierunkowych oraz dbając o jakość kształcenia.”

Odstępstwo od określonej w art. 9 ustawy zasady dotyczy możliwości realizacji procesu kształcenia na uczelniach posiadających status uniwersytetu lub uniwersytetu technicznego. Zostało to ujęte w art. 10 ustawy, który stanowi:

1. Minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego, na wniosek Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, może określić, w drodze rozporządzenia, standard kształcenia dla danego kierunku, inny niż określony na podstawie art. 9 pkt 2, uwzględniając kwalifikacje, jakie powinien posiadać absolwent tych studiów, ramowe treści kształcenia, czas trwania studiów i wymiar praktyk oraz wymagania dla poszczególnych form studiów.
2. Standard określony na podstawie ust. 1 może być stosowany w podstawowej jednostce Organizacyjnej uczelni spełniającej warunki, o których mowa w art. 3, ust. 1 lub 2, jeżeli dana podstawowa jednostka organizacyjna posiada uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego oraz kierunek studiów, dla którego ma być zastosowany standard określony na podstawie ust. 1, odpowiada tym uprawnieniom.
3. Decyzje o stosowaniu standardu określonego na podstawie ust. 1 podejmuje senat uczelni, o czym niezwłocznie powiadamia ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego.

4. Stosowanie do danego kierunku studiów prowadzonego przez podstawową jednostkę organizacyjną, o której mowa w ust. 2, standardu określonego na podstawie ust. 1 wyłącza stosowanie do tego kierunku studiów prowadzonego przez tę samą podstawową jednostkę organizacyjną standardu kształcenia określonego na podstawie art. 9 pkt 2. Studia na kierunku prawo zostały zaliczone do tych, które mogą być prowadzone tylko jako studia jednolite magisterskie⁷.

W ogłoszonym rozporządzeniu w sprawie standardów kształcenia⁸ i założeniach wprowadzono ustalenia wyznaczające organizację procesu kształcenia na kierunkach, w tym również na prawie. Zaliczyć do nich należy zobowiązanie uczelni do zapewnienia wysokiej jakości kształcenia i utworzenia w tym celu wewnętrznego systemu zapewnienia jakości, respektowania liczby godzin zajęć na studiach stacjonarnych, zakres treści kształcenia nie może być mniejszy niż określony w standardach, liczby semestrów oraz punktów ECTS dla studiów stacjonarnych i niestacjonarnych nie może być mniejsza niż określona w standardach. Dodatkowo przyjęto że plan studiów i program nauczania, przy zagwarantowaniu pełnej realizacji treści kształcenia określonych w standardach dla danego kierunku studiów i poziomu kształcenia, powinien umożliwiać studentowi wybór treści kształcenia w wymiarze nie mniejszym niż 30% godzin zajęć, z zakresów i na zasadach ustalonych przez jednostkę prowadzącą kształcenie.

Natomiast 10% ogólnej liczby godzin zajęć określonych w planie studiów i programie nauczania może być realizowane bez bezpośredniego uczestnictwa nauczyciela akademickich.

W załączniku Nr 85 określono czas trwania studiów prawniczych, liczbę godzin oraz liczbę punktów ECTS.

Przyjęte standardy normują ramowe treści kształcenia, które zostały określone w dwóch grupach, treści podstawowych i kierunkowych, przypisano im minimalne liczby godzin oraz ilość punktów ECTS. Dla treści

⁷ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 czerwca 2006 r. W sprawie nazw kierunku studiów, Dz. U. z 2006, Nr 121, poz. 837 i 838, § 2, ust 2, lit g.

⁸ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 r.

podstawowych przyjęto nie mniej niż 450 godzin i 80 punktów ECTS, natomiast dla treści kierunkowych – 330 godzin i 40 punktów ECTS.

Treści w poszczególnych grupach zostały scharakteryzowane katalogiem przedmiotów. Treści podstawowe stanowią: prawoznawstwo i logika, cztery przedmioty z zakresu prawa materialnego tzn. prawo konstytucyjne, cywilne, karne, administracyjne oraz trzy przedmioty proceduralne tzn. postępowanie cywilne, karne i administracyjne oraz sędowo – administracyjne.

Treści kierunkowe określono wskazując na 11 przedmiotów, tj. teorię i filozofię prawa, doktryny polityczno-prawne, prawo pracy i ubezpieczeń społecznych, prawo finansowe i finanse publiczne, prawo międzynarodowe publiczne, prawo Unii Europejskiej, prawo gospodarcze publiczne, prawo handlowe, oraz trzy przedmioty historyczno-prawne: historię prawa polskiego, powszechną historię prawa, prawo rzymskie. Dla przedmiotów, tylko z grupy treści podstawowych, został określony minimalny wymiar godzin. Wymienione przedmioty, zarówno odnoszone do grupy treści podstawowych i kierunkowych, zostały w załączniku Nr 85 scharakteryzowane przez określenie treści kształcenia i podanie efektów kształcenia - umiejętności i kompetencji.

W założeniu tym znajdują się zalecenia do odbycia praktyk, w wymiarze nie mniejszym niż 3 tygodnie, oraz uzupełnienie programu zajęć o zajęcia z wychowania fizycznego w wymiarze 60 godzin, języków obcych w wymiarze 120 godzin, oraz treści kształcenia w zakresie technologii informacyjnej: podstawy technik informatycznych, bazy danych, usługi w sieciach informatycznych, pozyskiwanie i przetwarzanie informacji, w wymiarze 30 godzin.

Programy nauczania powinny zawierać treści poszerzające wiedzę humanistyczną (szczególnie z zakresu filozofii, etyki prawniczej, podstaw psychologii, socjologii) w wymiarze nie mniejszym niż 30 godzin, którym należy przypisać nie mniej niż 3 punkty ECTS.

Programy nauczania powinny przewidywać zajęcia z zakresu prawa ochrony środowiska, prawa wyznaniowego, ochrony własności intelektualnej, ochrony konkurencji oraz łacińskiej terminologii prawniczej. Przy-

najmniej 30% zajęć powinno być prowadzone w formie innej niż wykład, seminariów, ćwiczeń lub konwersatoriów.

W standardach została określona sylwetka absolwenta, który: posiada umiejętność posługiwania się ogólną wiedzą z zakresu dogmatycznych dyscyplin prawa, uzupełnioną o teorię i filozofię prawa oraz doktryn polityczno-prawnych, o wiedzę z zakresu innych nauk społecznych, o podstawowa wiedzę ekonomiczną oraz posiada umiejętności wykorzystania ich w pracy zawodowej z zachowaniem zasad etycznych. Posiada umiejętność rozumienia tekstów prawnych, posługiwania się regułami logicznego rozumowania, interpretowania przepisów oraz możliwość dalszego specjalizowania się w dowolnej dziedzinie prawa polskiego lub obcego. Zalecenia odnoszące się do umiejętności zawodowych zostały scharakteryzowane jako przygotowanie do podjęcia wszystkich rodzajów aplikacji, a także do pełnienia funkcji we wszystkich instytucjach lub organizacjach publicznych i niepublicznych, wymagających posiadania wiedzy prawniczej oraz do podjęcia studiów trzeciego stopnia (doktoranckich). Dodatkowo wskazano na umiejętność komunikacji interpersonalnej oraz porozumiewania się w procesie podejmowania decyzji prawnych oraz występowania w roli negocjatora albo mediatora w sytuacjach, w których prawo obowiązujące wskazuje mediację jako zalecany sposób rozstrzygania sporów prawnych (Załącznik Nr 85).

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 27 lipca 2006 roku w sprawie warunków, jakie muszą spełniać jednostki organizacyjne uczelni, aby prowadzić studia na określonym kierunku i poziomie kształcenia, określa warunki dla jednolitych studiów magisterskich na kierunku prawo w §1, §2, §3, i §7²⁸. W rozporządzeniu § 7 stanowi, iż „zatrudnienie co najmniej sześciu nauczycieli akademickich posiadających tytuł naukowy profesora lub stopień naukowy doktora habilitowanego, w tym co najmniej pięciu nauczycieli akademickich posiadających dorobek naukowy w zakresie danego kierunku studiów oraz co najmniej jednego nauczyciela akademickiego posiadającego dorobek w dziedzinie nauki związanej z danym kierunkiem studiów, a także zatrudnienie co najmniej ośmiu nauczycieli akademickich posiadających stopień naukowy doktora, spośród których co najmniej czterech posiada dorobek naukowy w zakresie

danego kierunku studiów i co najmniej czterech - w zakresie dziedziny nauki związanej z danym kierunkiem studiów”.

Na podstawie art. 48 ust. 1 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. - Prawo o Szkolnictwie Wyższym, Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego powołał Państwową Komisję Akredytacyjną. Zgodnie z treścią art. 48 ust. 1 i 4 powołanej ustawy PKA przedstawia ministrowi właściwemu d/s szkolnictwa wyższego opinie i wnioski dotyczące: 1) utworzenia uczelni, przyznawanie uczelni uprawnienia do prowadzenia studiów na kierunku i określonym poziomie kształcenia, 2) dokonanej oceny kształcenia na danym kierunku, w tym kształcenia nauczycieli oraz przestrzegania warunków prowadzenia studiów. Państwowa Komisja Akredytacyjna poprzez swoje działanie opiniodawcze ma wpływ na jakość i efektywność kształcenia. Dokonuje oceny misji i strategii nauki, struktury organizacyjnej danej jednostki w kontekście realizowanych przez nie zadań naukowych i dydaktycznych, analizuje koncepcję kształcenia i jej realizację, strukturę kwalifikacji absolwenta, plany studiów i programy nauczania (sylabusy), efekty kształcenia.

Ocenia system zapewnienia jakości kształcenia, analizuje realizację wymagań dotyczących minimum kadrowego w aspekcie formalno – prawnym i merytorycznym. Poddaje ocenie działalność naukową i współpracę międzynarodową, kontakty z otoczeniem, dostosowanie bazy dydaktycznej, bibliotecznej do potrzeb naukowych i dydaktycznych ocenianego kierunku.

Szczególnej uwadze poświęcone są zagadnienia tzw. sprawy studenckie, m.in. działalność samorządu, organizacji studenckich. Ponadto dokonywana jest ocena dokumentacji toku studiów. Przyjęte kryteria oceny mają wykazać, czy przyjęta koncepcja kształcenia, sylwetka absolwenta, plany studiów i programy nauczania oraz metody dydaktyczne tworzą spójną całość, uwzględniając tożsamość danego kierunku studiów w tym przypadku – prawo oraz czy są przestrzegane postanowienia ustawy i aktów wykonawczych.

Oceniając obecny model edukacji można stwierdzić, iż realizowany model kładzie akcent na przyswojenie podczas nauki wiedzy przez studenta w ustalonej ilości z ustalonego zakresu treści kształcenia. Program nauczania traktowany jest jako wykres treści nauczania, odpowiada przede wszystkim na pytanie: czego uczyć. Dotychczas prowadzona w Polsce polityka w stosunku do szkolnictwa wyższego miała charakter zuniformizowa-

ny uwzględniający w zbyt małym zakresie potrzebę zróżnicowania przede wszystkim programowego, jak i efekty, w tym dotyczące: badań naukowych, kształcenia, międzynarodowości i współpracy ze środowiskiem.

Edukacja prawnicza jest związana z funkcją, obrazem prawa i przyjętą nauką, wizerunkiem prawniczej branży, podejściem do rozumienia prawa, zawierające element filozoficzny, aksjologiczny, dynamikę naszych czasów, wizję prawa.

Na uwagę zasługuje wyrażany przez E. Łętowską⁹ pogląd, w którym stwierdza: „... lansowany przez oficjalną naukę obraz prawa kształtował mentalność i kulturę dwóch pokoleń prawników. Oczywiście była to wizja uproszczona, żeby nie powiedzieć - prostacka. [...] wizja prawa - miecza ciągle ciąży nad polską prawną mentalnością. To wyjaśnia, dlaczego standard stosowania (umożliwiający różnicowanie, ważenie okoliczności konkretnych przypadków, uwzględnienie „ludzkiego” wymiaru konkretnej normy) i litera prawa pozostają u nas w jaskrawej, przez każdego dostrzeganiej sprzeczności. Mentalność polskich prawników zdominowała wizja prawa - narzędzia ataku. To wynika ze studiów prawniczych i życie zawodowe skłania do jej akceptacji. A ponieważ otoczenie też tę wizję wyznaje, to trudno wyłamać się ze schematów środowiskowych. Nad to wizja prawa działającego arbitralnie, prawa, któremu obca jest legitymizacja przez dialog, konieczność działania nie tylko formalnie legalnego, ale i miarkującego intensywność swojego działania cechą proporcjonalności jest po prostu w praktyce łatwiejsza i mniej czasochłonna w swej realizacji. Idea prawa - miecza steruje praktyką prawa w kierunku legalizmu biurokratycznego. Idea prawa - tarczy kieruje myśl ku korygującemu formalny legalizm pojęciu sprawiedliwości. [...] Polscy prawnicy, politycy, media są tekstocentryczni.

Pojęcie standardu prawa (istniejącego poziomu ochrony interesów prawem chronionych), wedle którego jest się ocenianym i z osiągnięcia którego jest się rozliczanym w prawie europejskim, jest w Polsce przyswajane

⁹ E. Łętowska, Trudności w przyswajaniu w Polsce praktyki państwa prawa [w:] Zasady demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP, red. S. Wronkowska, Warszawa 2006, s. 198, 224 – 227, a także E. Łętowska, Bariery naszego myślenia o prawie w perspektywie integracji europejskiej, „Państwo i Prawo” 1996, z. 4-5.

z trudem. Ten redukcjonizm poznawczy prawników (prawo = tekst) wpływa na połowiczność sukcesu w operowaniu samym tekstem.”

W dalszych swych rozważaniach E. Łętowska stwierdza, że „...naukę adeptów sędziowskiego rzemiosła rozpoczyna się od wbicia do głowy zasady, że po pierwsze trzeba sprawdzić, czy sprawy nie dałoby się bez problemowo i szybko zakończyć przed merytorycznym rozpoznaniem: zwrócić, odrzucić, umorzyć, przesłać komu innemu. Z aplikantów wyrastają asesory, a później sędziowie. To, co powinno być niezauważalną warsztatową częścią ich pracy, przygotowującej właściwe działanie, zbyt łatwo przemienia się w strategię tego właśnie działania. Postawa „na nie” oszczędza pracy, trudu refleksji i jest swoiście bezpieczna. Tyle, że szkodzi zaufaniu i akceptacji zasad państwa prawa.”

E. Łętowska zauważa również, iż „...wiele problemów z komunikacyjnymi aspektami swego działania ma trzecia władza: sądownictwo. Wyroki są u nas «komunikowane» (ogłaszane), a nie są «uzasadniane» w sensie «objaśniające publicznie», co i dlaczego zrobił sąd, mający wszak do wyboru kilka dróg postępowania. Uzasadnianie wyroku jest sporządzane dla kolegów «po fachu» i dla wyższej instancji. Mniej uwagi poświęca się perswazji wobec właściwego adresata. Zapomina się, że uzasadnienie jest obecnie jedyną formą udziału sądów w społecznym dyskursie - poszukiwanie w tym zakresie innych form alternatywnych, aby naprawić zerwaną więź legitymizacyjną i brak dialogu społecznego, byłoby więc wysoce wskazane.” Zwracając uwagę na komunikacyjno – perswazyjne obowiązki wymiaru i sprawiedliwości wskazuje jednocześnie, w jakim kierunku winna iść edukacja prawników, przygotowanie do zawodów prawniczych, aby prawnik potrafił uczestniczyć w społecznym dyskursie.

3.

Do stworzenia lepszych warunków funkcjonowania szkół wyższych w Polsce oraz pełniejszego wykorzystania potencjału tkwiącego w polskich uczelniach ma przyczynić się nowelizacja ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym. Niezbędne jest zwiększenie ich autonomii, w tym autonomii programowej, uwzględnienie instrumentów zarządzania jakością oraz wzmocnienie powiązań uczelni z otoczeniem zewnętrznym (społeczno-gospodarczym).

Przyjęty w dniu 14 września 2010r. przez Radę Ministrów projekt nowelizacji ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz niektórych innych ustaw, zakłada wprowadzenie Krajowych Ram Kwalifikacji. Zgodnie z założeniem do nowelizacji ww. ustawy, Krajowe Ramy Kwalifikacji rozszerzają autonomię uczelni w sferze dydaktyki, dopuszczając samodzielne tworzenie programów kształcenia z zachowaniem metody właściwej dla Ram Kwalifikacji. Programy kształcenia będą oparte bowiem na efektach kształcenia wykorzystując właściwe opisy dla poziomów KRK, jak i obszarów kształcenia. W ustawie do pkt. 18 dodano pkt. 18a-18m, w których przyjęto, że Krajowe Ramy Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego to opis przez określenie efektów kształcenia, kwalifikacji zdobywanych w polskim systemie szkolnictwa wyższego, zaś kwalifikacje to efekty kształcenia, poświadczone dyplomem, świadectwem, certyfikatem lub innym dokumentem wydanym przez uprawnioną instytucję potwierdzającym uzyskanie zakładanych efektów kształcenia, które oznaczają, że wie, rozumie i potrafi wykonać po ukończeniu procesu uczenia się. Na uwagę zasługuje rozumienie w ramach Ram Kwalifikacyjnych kompetencji, które „oznaczają udowodnioną zdolność stosowania wiedzy, umiejętności i zdolności osobistych, społecznych lub metodologicznych okazywaną w pracy lub nauce oraz w karierze zawodowej i osobistej; w Europejskich Ramach Kwalifikacji, kompetencje określane są w kategoriach odpowiedzialności i autonomii.”

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego przygotowuje projekt systemowy w ramach Priorytetu IV Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Realizowany jest projekt Krajowe Ramy Kwalifikacji w szkolnictwie wyższym jako narzędzie poprawy jakości kształcenia, planowane zakończenie realizacji projektu to 31 grudzień 2010 r. Realizowany jest także projekt systemowy Wsparcie prac studyjnych w zakresie wzajemnej uznawalności decyzji akredytacyjnych w europejskim obszarze szkolnictwa wyższego, planowane zakończenie realizacji projektu to 31 listopad 2010 r.

Krajowe Ramy Kwalifikacji stanowią polski odpowiednik Europejskich Ram Kwalifikacji - europejskiego systemu wzajemnego odnoszenia do siebie kwalifikacji pozyskiwanych w systemach edukacji i szkoleń krajów członkowskich Unii Europejskiej.

Za podstawę charakterystyki deskryptorów poziomów - w edukacji wyższej przyjęto postępowanie w opanowywaniu dziedziny wiedzy: głębokość rozumienia jej problemów, w opanowaniu do perfekcji umiejętności praktycznych, w kreatywności i samodzielności działania oraz w rozpoznawaniu i ocenie ważnych kwestii etycznych, społecznych i zawodowych oraz poczuciu odpowiedzialności za nie.

Na obecnym etapie budowy ram kwalifikacyjnych występują propozycje dotyczące budowy na wzór ERK 8 poziomów określające deskryptory dla poszczególnych cykli. Każdy z ośmiu poziomów jest określony przez zestaw deskryptorów wskazujących na efekty uczenia się odpowiadające kwalifikacjom odzwierciedlające koniec danego cyklu.

Kwalifikacje odpowiadające poziomom ERK: świadectwo ukończenia szkoły podstawowej – 1, świadectwo ukończenia gimnazjum - 2, świadectwo ukończenia zasadniczej szkoły zawodowej - 3, świadectwo ukończenia szkoły średniej - 4, inne np. dyplom mistrzowski, dyplom kolegium nauczycielskiego, niektóre certyfikaty zawodowe - 5, dyplom licencjata/inżyniera – 6, dyplom magistra - 7, dyplom doktora - 8.

Przyjęto, że kwalifikacje I stopnia studiów określa tytuł licencjata, zaś drugiego - tytuł magistra. Dla III stopnia jest to w zasadzie stopień doktora, choć w propozycji dopuszcza się, w ramach profilu zawodowego dla 8-go poziomu kwalifikacji (prawo, psychologia), uznanie za kwalifikację certyfikat dopuszczający do wykonywania zawodu (prawnika, psychologa). Przyjęto zasadę o występowaniu różnych profili studiów, że profil studiów (ogólny, badawczy, praktyczny) nie jest wyróżnikiem, lecz odrębną ścieżką studiowania, prowadzącą do uzyskania w większym zakresie pewnych szczególnych kompetencji. Proponuje się wskazanie dla studentów I stopnia profilu ogólnego i praktycznego, dla studiów II stopnia – profilu ogólnego i badawczego oraz - dla niektórych dyscyplin - obok studiów III stopnia o profilu ogólnym także studia o profilu praktycznym, co skutkowało by miało doktoratami o charakterze akademickim i zawodowym.

Cele przyjęte w nowelizowanej ustawie mają być wprowadzane poprzez finansowanie projakościowe (najlepszych jednostek organizacyjnych uczelni publicznych i niepublicznych) wdrożenie wewnętrznych systemów jakości kształcenia z Krajowymi Ramami Kwalifikacyjnymi. Zgodnie z projektem ustawy utraci moc rozporządzenie o standardach kształcenia,

w którym minister określa proces kształcenia dla zamkniętej listy kierunków studiów. Podstawowe jednostki organizacyjne uczelni będą mogły samodzielnie określać i uruchamiać nowe kierunki studiów, a posiadające uprawnienia do nadawania stopnia doktora habilitowanego będą mogły to czynić całkowicie samodzielnie. Natomiast po uzyskaniu decyzji Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego wydanej po zasięgnięciu opinii ministra nadzorującego uczelnię i PKA oraz pozostałe jednostki. Każdy kierunek studiów będzie definiowany przez program kształcenia, w którym musi znajdować się opis założonych efektów kształcenia oraz opis procesu kształcenia, prowadzący do osiągnięcia tych efektów.

Efekty kształcenia danego kierunku muszą być zgodne z opisem efektów kształcenia (wiedzy, umiejętności i postaw) dla odpowiednich obszarów kształcenia opisanych w rozporządzeniu ministra. Przygotowane mają być wzorcowe opisy efektów kształcenia dla istniejących dotychczas kierunków studiów i każda uczelnia przygotowująca program kształcenia będzie mogła wykorzystać przygotowany wzorcowy opis, bądź też przygotować swój opis autorski. Efekty kształcenia w szkolnictwie wyższym wyrażane mają również być poprzez punkty ECTS i ECUET, które stanowią uzupełniające liczbowe źródło informacji o kwalifikacjach i jednostkach uczenia się o charakterze zawodowym, bądź ogólnym. Zdefiniowanie efektów kształcenia musi być zgodne z ogólnymi zasadami wynikającymi z Krajowych Ram Kwalifikacji. Możliwość swobodnego tworzenia kierunków nie będzie dotyczyła jedynie zawodów tzw. regulowanych. Jednym z nowo wprowadzonych mechanizmów stanie się obowiązek monitorowania losów absolwentów, który stanowić będzie jedno z kryteriów oceny przez Polską Komisję Akredytacyjną. Uczelnie więc będą przyjmowały różne modele programowe, gdzie mogą się pojawić w różnych ujęciach programu nauczania określających, do czego odnosi się program.

Program będzie więc traktowany jako zestaw zamierzonych efektów konstruowany tak, aby najistotniejszym stało się wyrobienie dobrze zdefiniowanych umiejętności, kompetencji, postaw, które można rozwijać poprzez wykorzystanie różnych metod. W miejsce tradycyjnie formułowanych celów zajęć (materiałnego, kształcącego, wychowawczego) wprowadzać należy szczegółowe, jasne, wymierne i konkretne zadania dla studenta (przy udziale jego świadomości) oraz wiązać je ze sobą w przyjętą strukturę

obejmującą – system posiadanych wiadomości (wiedzy), system wartości i ocen, postawy emocjonalne i moralne wobec różnych spraw, system działań jakie potrafi wykonać, jego umiejętności, programy i schematy postępowania, nawyki, mechanizmy obronne osobowości, kompetencje komunikacyjne.

Każdy nauczyciel akademicki powinien starać się odpowiedzieć na pytanie – co zgodnie z oczekiwaniami efektów kształcenia, absolwent powinien umieć zrobić; w jaki sposób może wykazać się on wiedzą, umiejętnościami prezentując odpowiednie postawy; jakie efekty zachowania studenta – absolwenta uznaję za dowód, że posiada prawidłowe kwalifikacje, kompetencje, umiejętności itd.

Jak podkreślał B. Suchodolski „istotne jest nie tylko to, jakie człowiek powinien mieć wykształcenie, ale nade wszystko to, aby był człowiekiem wykształconym, to znaczy, aby zdobywane wiadomości przekładały się na wnętrze człowieka, jego kulturę osobistą, wiedzę, wrażliwość, zdolność współżycia z ludźmi, umiejętność działania”¹⁰.

Zadaniem wydziałów stało się kształtowanie i wychowywanie prawników o szerokim profilu humanistycznym poszerzając horyzonty studentów, kształtując osobowość, ucząc odpowiedzialności.

T. Smoczyński zwraca uwagę na konieczność oddziaływania wychowawczego na studentów podczas ich studiów i przygotowywania do odgrywania ról, prawidłowych form zachowania, komunikacji. „Mówię im o pewnych zachowaniach przecież będziecie kiedyś występować twarzą w twarz z waszymi klientami, z waszymi pod sądnymi - jako notariusz, jako adwokat - więc godnie się zachowujcie, żeby ten człowiek, który stoi po drugiej stronie biurka wyczuł, że trzeba tu się dobrze zachowywać. Jeżeli sędzia, adwokat czy prokurator wobec swego klienta zachowuje się niewłaściwie, to wzbudza w tym drugim lekceważenie, nonszalancję. Ale to, o czym mówię, to jest kwestia raczej dobrych manier niż postawy moralnej. Od tego jednak często trzeba zacząć, żeby się przyszli prawnicy umieli zachowywać na uniwersytecie, na egzaminach, odpowiednio zwracać się do

¹⁰ B. Suchodolski, [w:] Kultura inspiracją kształcenia ogólnego. Zbiór studiów, red. I. Wojnar, J. Kubin, Warszawa 1998, s. 16.

profesorów. Mamy kontakt ze studentami -na seminariach, na wykładach, jest to kontakt twarzą w twarz.

Bardzo smutne jednak jest to, że wielu studentów nie miało w ogóle kontaktu ze swoimi wykładowcami. Jest to kontakt za pośrednictwem jakichś kartek i testów. To jest przerażające. Właśnie w tych kontaktach twarzą w twarz ze studentami można wiele zrobić.”¹¹

M. Safjan stwierdza: „jestem przekonany, że osiągnięcie koniecznego stopnia rozumienia prawa w sposób, który umożliwi w ogóle sensowne wykonywanie zawodu prawnika, nie jest możliwe bez odpowiedniego podkładu humanistycznego, wiedzy socjologicznej, ekonomicznej, filozoficznej czy historycznej. Prawa nie można się bowiem nauczyć poprzez proste przyswojenie choćby wszystkich obowiązujących regulacji w danej materii, podobnie jak nie można nauczyć się medycyny, doskonale znając nazwy wszystkich chorób oraz szczegóły układu anatomicznego, znajomość prawa zakłada coś znacznie więcej niż znajomość przepisów, i właśnie to „coś” może być uformowane wyłącznie poprzez odpowiednio dawkową wiedzę humanistyczną w ramach studiów prawniczych. Najprostsze nawet doświadczenia, z którymi ma do czynienia każdy prawnik, przekonują o trafności przekazanej wyżej tezy, w sumie bardzo banalnej”. [...] „musimy pamiętać o tym, że współczesny prawnik działa w rozmaitych rolach. Spoglądanie dzisiaj na jego pozycję z perspektywy tradycyjnych zawodów prawniczych jest całkowicie pozbawione sensu i mogłoby prowadzić wręcz do szkodliwego okaleczenia samej koncepcji prawniczego kształcenia. Prawnik współczesny to coraz częściej menedżer, przedsiębiorca podejmujący aktywność gospodarczą w określonej dziedzinie, animator jakiejś działalności społecznej lub też projektodawca określonych regulacji. W każdej z tych ról potrzebna jest pogłębiona wiedza, która z natury rzeczy wykracza poza czysto specjalistyczne spojrzenie na prawo z perspektywy pewnej tylko dogmatyki szczegółowej. Wiedza humanistyczna, ekonomiczna, społeczna staje się więc nieodzownym składnikiem przygotowania prawnika, który ma z sensem wykonywać różnorodne funkcje” [...] „Prawnik cywilista nie będzie dzisiaj w stanie rozstrzygnąć najprostszych problemów ochrony

¹¹ T. Smyczyński, Głos w dyskusji [w:] Humanizacja zawodów prawniczych, a nauczanie akademickie, red. A. Turska, Warszawa 2002, s. 111.

dóbr osobistych, na przykład ochrony życia prywatnego, czci czy dobrego imienia, bez odpowiedniej wiedzy socjologicznej, a nawet psychologicznej.”¹²

M. Szeroczyńska, zwracając uwagę na umiejętności psychologiczne w pracy kliniki prawa i przygotowanie do wykonywania zawodu, zauważa, że „zajęcia w klinice prawa mają służyć m.in. właśnie wyrobieniu umiejętności dobrej komunikacji wśród studentów prawa - przyszłych prawników-praktyków. Techniki tworzenia dobrego kontaktu z klientem są szczególnie ważnym narzędziem w czasie pracy w uniwersyteckiej poradni prawnej, ze względu na specyfikę tego typu doradztwa.”¹³

Za jedną z bardziej efektywnych form kształcenia prawników ich umiejętności oraz podstawowych wartości zawodów prawniczych uznaje pracę kliniki i społecznych studenckich poradni prawnych.

Na temat wpływu pracy kliniki na przyszłą karierę prawniczą, kształtowanie postaw studentów - przyszłych prawników zwraca nam uwagę w swoich publikacjach S. Golub¹⁴, L. Bojarski¹⁵, F. Zoll¹⁶.

Jak podkreślają F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak „Edukacja kliniczna jest jednym z efektywnych narzędzi do objęcia procesem uczenia całego spektrum pożądanych umiejętności prawniczych. Nie jest narzędziem jedynym i nowoczesna szkoła prawnicza powinna sięgać także do innych metod, uczących szerokiego wachlarza umiejętności prawniczych. Edukacja kliniczna pozwala jednak w sposób najpełniejszy (choć także sto-

¹² M. Safjan, Głos w dyskusji [w:] Humanizacja zawodów prawniczych, a nauczanie akademickie, red. A. Turska, Warszawa 2002, s. 151-155.

¹³ M. Szeroczyńska, Umiejętności psychologiczne w pracy w klinice prawa, [w:] Studencka poradnia prawa. Idea. Organizacja. Metodologia, Warszawa 2005, s. 151.

¹⁴ S. Golub, Forging the Future: Engaging Law Students and Young Lawyers in Public Service, Human Rights and Poverty Alleviation (2004), An Open Society Justice Initiative Issues Paper, dostępne na www.justiceinitiative.org/publications.

¹⁵ L. Bojarski, Zapomniany etos prawnika, „Klinika 2000”, nr 1(2).

¹⁶ F. Zoll, Jaka szkoła prawa?, Warszawa 2004 oraz F. Zoll, B. Namysłowska – Gabrysiak, Metodologia klinicznego nauczania prawa. Studencka poradnia prawa..., s. 210.

sunkowo drogi) na wprowadzenie studenta w sposób w pełni świadomy w świat prawniczej praktyki¹⁷.

W edukacji prawniczej należy zwrócić szczególną uwagę na kształcenie człowieka szlachetnego, który będzie zachowywał się z godnością, działał z poszanowaniem drugiego człowieka i nigdy nie zachowa się na przykład grubiańsko i nie będzie pozerem, ani snobem.

Podsumowanie

Przygotowywane zmiany związane z wdrożeniem Polskich Ram Kwalifikacyjnych uświadamią nam konieczność innego niż dotychczas spojrzenia na edukację prawniczą.

Podstawą budowy programów studiów i programów zajęć (sylabusy) stają się efekty uczenia (kształcenia) i ich obecność w misji i strategii uczelni. Ważnymi kategoriami opisów efektów kształcenia w szkolnictwie wyższym staje się wiedza, umiejętności, postawy i inne kompetencje, realizacja idei uczenia zorientowanego na studenta oraz dostosowanie kompetencji absolwentów do potrzeb rynku pracy i zwiększenie ich zdolności do uzyskiwania zatrudnienia. Uczelnia musi opracować sylwetkę swojego absolwenta odpowiadając na pytanie, jakimi kompetencjami, umiejętnościami i postawami ma cechować się (wyróżniać) ich absolwent.

¹⁷ F. Zoll, Namysłowska – Gabrysiak B., *Metodologia klinicznego nauczania prawa. Studencka poradnia prawa...*, s. 215.